

УДК 35.077.6

П. С. КЛИМУШИН

ІНТЕГРАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ У СВІТОВУ ІНФОРМАЦІЙНУ СПІЛЬНОТУ

Визначено проблеми створення єдиного інформаційного простору України і його інтеграції у світову інформаційну спільноту із-за невідповідності національного законодавства і стандартів у сфері використання ІКТ міжнародним. Запропоновано напрями інтеграції України в європейське інформаційне співтовариство як систему взаємозв'язаних національних, міжгалузевих і відомчих інформаційних процесів.

The problems of creation of single informative space of Ukraine and his integration are certain in a world informative association from disparity of national legislation and standards in area of the use of IKT international. The ways of integration of Ukraine are offered in European informative community as a system of associate national, межотраслевых and department informative processes.

Ключові слова: інформаційне суспільство, інфраструктура цифрового підпису, електронний уряд, електронний паспорт, електронні ідентифікаційні картки, електронна податкова, електронна митниця, електронне право, електронне голосування.

Характерною ознакою сучасного етапу розвитку економічного і науково-технічного прогресу є стрімкий розвиток і впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Упровадження ІКТ забезпечує краща якість інформаційних послуг більшій кількості громадян, прозорість і відвертість відносин влади з громадянами, розвиток самостійного сектора економіки, зростання продуктивності і підвищення конкурентоспроможності [9].

Проте в Україні має місце низка проблем законодавчого і технічного характеру, які не дозволяють отримати всі переваги від розвитку ІКТ, а інколи і перешкоджають їх розвитку або наводять до неефективного використання засобів на їх розробку і впровадження. Серед основних проблем слід зазначити:

- невідповідність законодавства і стандартів України міжнародним у галузі ІКТ і інформаційній безпеці стало причиною фактичної самоізоляції України від міжнародного інформаційного співтовариства;

- несумісність інформаційних систем різних відомств і організацій, що наводить до дублювання робіт, надмірності у зборі первинної інформації, подорожчання розробок і експлуатації систем;

- фактична відсутність централізованої державної структури, що регламентує інформаційні процеси у суспільстві;

– епізодичний характер державної політики у сфері стандартизації, особливо у сфері відкритих стандартів для вживання в галузі державних послуг громадянам і бізнесу, кредитно-фінансовій сфері, економіці, електронній комерції, освіті тощо;
– інвестиції в галузі ІКТ є украй низькими.

Дані проблеми є найважливішими складовими у створенні єдиного інформаційного простору (ЄІП) України і його інтеграції у світову інформаційну спільноту.

Проблематикою становлення інформаційного суспільства займаються багато зарубіжних і вітчизняних учених. Загальнометодологічне та теоретичне значення щодо розуміння основ інформаційного суспільства внесли праці таких зарубіжних авторів, як С. Алстром, Д. Белл, З. Бжезінський, К. Боулдінг, К. Бьорд, Н. Вінер, Б. Гейтс, Д. Гелд, Е. Гелнер, К. Гірц, П. Друкер, Р. Йенсен, М. Кастельс, Е. Лемберг, Дж. Ліхтгайм, Р. Маклюєн, Р. Макрідіс, А. Пшеворський, Д. Рісмен, М. Роуз, Т. Стоуньєр, Е. Тоффлер, М. Фріден, Ф. Фукуяма та ін.

Концепція інформаційного суспільства є різновидом теорії постіндустріального суспільства, основу якого поклали З. Бжезінський, Д. Белл, Е. Тоффлер. Вперше назва “інформаційне суспільство” було вжито Е. Тоффлером [10]. Актуальність концепції зумовлюється становленням інформаційного суспільства у світовому масштабі та підтримкою цього процесу політичним лідерами держав Великої вісімки 22 липня 2000 р. з прийняттям “Окінавської хартії глобального інформаційного суспільства” [7].

Серед вітчизняних авторів (переважно українських та російських), які дослідили окремі аспекти функціонування інформаційного суспільства і вплинули на характер даного дослідження, варто відзначити таких авторів: Р. Абдєєв, В. Алексєєв, С. Андрєєв, А. Анісімов, І. Арістова, В. Бебік, Л. Березовець, В. Біков, В. Білоус, Р. Бортко, Р. Весєлков, А. Гальчинський, О. Голобуцький, В. Горбатенко, В. Горбулін, Р. Грачов, А. Данілін, О. Дубас, Д. Дубов, Д. Дюжев, Т. Єршова, Я. Жаліло, В. Заславський, О. Зернецька, О. Зощенко, В. Іноземцев, С. Кащавцева, І. Клименко, І. Коліушко, А. Колодюк, В. Коляденко, К. Линьов, О. Літвіненко Є. Макаренко, Н. Марчук, К. Петренко, А. Піліпчик, Я. Підпрігоршук, Р. Почепцов, П. Проценко, А. Ракітов, О. Соснін, О. Фаль, С. Чукут, Л. Чупрій, О. Шаповал, О. Шевчук та ін. [4–6; 9; 11].

Аналіз праць свідчить, що інформаційне суспільство характеризується системними змінами в соціальній, економічній, політичній, правовій, культурній структурі. Масштабність і глибина здійснення перетворень залежать від активного сприяння цій справі з боку органів державного управління [11].

Одним з головних пріоритетів України [3] є прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, в якому кожен міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному і особистому розвитку та підвищуючи якість життя.

На сьогодні сформовано певні правові засади побудови інформаційного суспільства, прийнято низку нормативно-правових актів, які регулюють суспільні

відносини щодо створення інформаційних електронних ресурсів, захисту прав інтелектуальної власності на ці ресурси, впровадження електронного документообігу, захисту інформації [3].

Однак ступінь розбудови інформаційного суспільства в Україні порівняно зі світовими тенденціями є недостатнім і не відповідає потенціалу та можливостям України.

Метою роботи є виявлення умов інтеграції інформаційного простору України у світове інформаційне співтовариство відповідно до сучасних тенденцій інформаційної геополітики.

Ці умови повинні відповідати цілям України у Всесвітній торговельній організації (ВТО) та інтеграції до Євросоюзу (ЄС), тісній взаємодії і кооперації зі стратегічними партнерами в рамках Єдиного економічного простору (ЄЕП), перш за все, з Російською Федерацією. Як наслідок, інформаційний простір України повинен відповідати ключовим принципам побудови відкритого інформаційного суспільства, викладеним в Женевській декларації “Принципи побудови інформаційного суспільства: глобальне завдання в новому тисячолітті”, а також Туніському зобов’язанню “Другий етап усесвітнього самміту з питань інформаційного суспільства”. Принципи побудови інформаційного простору України повинні відповідати законодавству і політиці ЄС відносно розвитку європейського інформаційного суспільства і іншим відповідним програмам ЄС, а також забезпечувати необхідний рівень гармонізації з федеральною цільовою програмою “Електронна Росія”.

Побудова й інтеграція ЄІП України повинні будуватися на таких основних принципах сучасної інформаційної геополітики:

- рівні можливості кожного громадянина по доступу до послуг, інформації і знань;
- спрямованість на створення переваг у всіх аспектах повсякденного життя;
- забезпечення стабільного економічного зростання держави за рахунок використання ІКТ;
- свобода інформації, незалежність, плюралізм і різноманітність засобів масової інформації;
- орієнтація на міжнародні, європейські стандарти і регіональну співпрацю;
- довіра і національна безпека при використанні ІКТ;
- державний контроль і регулювання інформаційного простору.

Відповідно до геоінформаційної політики, пріоритетні системи побудови ЄІП України поділяються на національні, міжгалузеві і відомчі (рисунк).

Основними національними системами ЄІП України є системи, на яких базуються всі інші системи, міжгалузеві і відомчі, через використання уніфікованих функцій і процедур базових систем. До них відносяться: законодавча система, комунікаційна інфраструктура, інфраструктура цифрового підпису і документообігу, електронний уряд.



Рисунок. Інфраструктура пріоритетних систем створення ЄІП України

Будь-яка інформаційна система створюється на базі вимог чинного законодавства і затверджених технічних стандартів. Основною метою законодавчої системи і бази технічних стандартів є створення умов уходження і рівноправної участі України в єдиному європейському ринку і підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Таким чином, ефективне і безпечне використання ІКТ неможливе без гармонізації двох складових: законодавства, яке дає можливість усім суб'єктам як в Україні, так і поза її кордонами працювати в єдиному правовому полі зі своїми партнерами, а також єдиних технічних стандартів, що забезпечує сумісність при використанні систем.

Гармонізація обох складових на даний момент в Україні практично відсутня, тому при побудові ЄІП України має бути виконана велика робота в цьому напрямі.

Для створення розгалуженої комунікаційної інфраструктури як основи ЄІП України необхідно забезпечити стійкими каналами зв'язку сільські населені пункти, університети, коледжі, школи, наукові і дослідницькі центри, прилюдні бібліотеки, культурні центри, музеї, поштові відділення і архіви, центри охорони здоров'я і лікарні, всі місцеві і центральні державні органи.

У рамках реалізації даної інфраструктури Україна повинна скористатися своїм унікальним географічним положенням транзитної країни між Російською Федерацією, країнами Європи, Азії і Близького Сходу. У зв'язку з цим для України має особливе значення мережева і інформаційна безпека. Про високий пріоритет відносно питань інформаційної безпеки свідчить створення Європейського агентства мережевої та інформаційної безпеки (European Network and Information Security Agency – ENISA). У рамках даного агентства Україна повинна забезпечити ширше прийняття ринком електронних підписів на основі європейських стандартів; ідентифікацію пріоритетів для кооперації на рівні ЄС з країнами СНД, Азії і Близького Сходу.

Проте порядок, що існує на сьогодні щодо розвитку інфраструктури цифрового підпису і документообігу, відповідно до прийнятих законодавчих актів України [1; 2], практично не наблизив, а навіть віддалив Україну від європейського і світового інформаційного суспільства через низку таких обставин:

- невідповідність законодавства України про електронний цифровий підпис і електронний документообіг європейському;
- стандарти електронного цифрового підпису, які рекомендовані для використання в Україні відповідним уповноваженим державним органом у сфері криптографічного захисту інформації, не відповідають європейським і міжнародним;
- технічні специфікації форматів об'єктів електронного цифрового підпису і електронного документообігу в Україні лише частково відповідають європейським і міжнародним.

Національні стандарти цифрового підпису і шифрування електронних документів можуть використовуватися виключно в межах держави з метою забезпечення національної безпеки, і не можуть застосовуватися в міждержавних відносинах.

Отже, вищезазначені невідповідності наводять до самоізоляції України від інформаційного міжнародного ділового документообігу із застосуванням цифрового підпису. Інфраструктура цифрового підпису, який зараз будується в Україні на національних стандартах, може використовуватися виключно в межах України з метою забезпечення національної безпеки. Для інтеграції України в ЄС необхідно побудувати інфраструктуру цифрового підпису, який будується на європейських і міжнародних стандартах, а також з урахуванням національних стандартів.

Розвиток розглянутих інфраструктур є основою для створення єдиної національної системи електронного уряду, головним завданням якого є кардинальна зміна порядку і характеру роботи у сфері державних послуг для громадян і бізнес-структур, а також підсилити демократію ухвалення рішень.

Електронний уряд слід реалізувати за принципом єдиного вікна – заявник послуги звертається на центральний інформаційний ресурс і весь подальший обмін документами повинен відбутися усередині системи без його участі. Для реалізації цього необхідні загальні стандарти і адміністративні регламенти для взаємодії й інформаційного обміну між урядовими відомствами, громадянами і бізнесом.

Електронний уряд реалізується у вигляді взаємозв'язаних інтегрованих міжгалузевих компонентів: електронний паспорт, національна ідентифікаційна картка, система уніфікованих стандартів; і відомчих: електронна митниця, електронна податкова, електронна система охорони здоров'я, електронне голосування і інші пріоритетні компоненти.

Електронний паспорт є офіційним ідентифікаційним документом, а також діє як документ для міжнародної, європейської подорожі і призначений для того, щоб мінімізувати затримки на пограничні формальності, збільшити безпеку і захистити операції міжнародної цивільної авіації від незаконного втручання. Електронний паспорт може також використовуватися як засіб створення електронного підпису власника, а тому може використовуватися в системах електронного документообігу і фінансових електронних операціях.

З цієї метою у 2005 р. усі 188 країни – членів Міжнародної асоціації цивільної авіації (ICAO) погодилися випустити електронні паспорти до 1 квітня 2010 р. відповідно до затвердженого міжнародного стандарту для біометричних документів.

Національна ідентифікаційна картка розглядається як можливість локальних вживань систем електронного уряду і електронного паспорта. Це можуть бути проекти загальнодержавні: електронне посвідчення водіїв, електронна медична картка, електронна картка страхування, електронні квитки на різні види транспорту, електронна картка студента дистанційної форми вчення, електронна картка користування освітніми установами, електронними бібліотеками; або регіональні: розподіл і забезпечення населення адресною соціальною допомогою, системи оплати регулярних платежів населення, системи оплати і обліку користування міським транспортом і інші проекти вживання в системі органів місцевої самоврядності і державної влади.

Особливу групу утворюють картки бізнес-вживання: дебетові і кредитні картки для обслуговування фізичних осіб, корпоративні бізнес-картки для обслуговування юридичних осіб, проекти грошового забезпечення з можливістю реалізації на картці додаткових корпоративних застосувань, системи заохочення клієнтів у торгівлі і сфері послуг, системи обліку і розподілу товарів, електронна комерція.

Актуальним є створення багатофункціональних ідентифікаційних карток, інтегрованих із системою електронного уряду, що дозволить:

- поліпшити якість обслуговування населення за поданням адресної соціальної допомоги;
- поліпшити захищеність населення і створити системи заохочення клієнтів в торгівлі і сфері послуг;
- прискорити розвиток місцевої і регіональної самоврядності за допомогою створення технологічного фундаменту сучасної технології захищеного електронного документообігу;
- організувати інтерактивну взаємодію місцевих органів влади будь-яких рівнів з населенням і державними органами з використанням сучасних інформаційних технологій.

Система уніфікованих стандартів повинна забезпечити інтеграцію електронних систем в єдину систему електронного уряду для надання послуг в режимі єдиного вікна.

Реалізація ЄПІ України на державному рівні повинна базуватися на впровадженні і дотриманні чітких єдиних правил і стандартів обміну інформації, яка циркулює між державними органами і обробляється в автоматизованих комп'ютерних системах, використанні сумісних програмно-технічних рішень і технологій. Необхідно розробити і ввести єдині профілі технічних стандартів, які повинні використовуватися на

відомчому рівні і забезпечувати взаємодію будь-яких інформаційних систем і їх ефективну загальну роботу. У першу чергу це стосується стандартів обміну даними, організації доступу, забезпечення цілісності і необхідного рівня конфіденційності інформації при взаємодії і інформаційному обміні між електронними установами і відомствами, громадянами і бізнесом, а також усередині цих груп.

Така стандартизація повинна базуватися на гармонізованих технічних стандартах, які відповідають вимогам і досвіду ЄС і міжнародного співтовариства. Будь-яка інформаційна система повинна реалізовуватися на основі технічної еталонної моделі і профілю стандартів, у тому числі профілю стандартів безпеки і обміну інформацією між державними службами і між державною службою і користувачем (громадянами і бізнесом). Особливу увагу слід приділяти стандартизації при створенні державних і відомчих інформаційно-аналітичних систем з метою забезпечення ухвалення обґрунтованих управлінських рішень на базі достовірної і оперативної інформації, інтегрованих оцінок діяльності областей економіки, державних структур.

Компонентами відомчих систем є такі: електронна податкова, електронна митниця, електронний земельний кадастр, електронне право, електронне голосування і інші пріоритетні компоненти. Такі системи утворюють сьогодні в більшості розвинених держав пріоритетні завдання діяльності в рамках політики модернізації державних органів.

Відомчі системи “електронна податкова” і “електронна митниця” безпосередньо взаємозв’язані і є частиною національної системи “електронний уряд”. Призначення цих систем – забезпечення ефективного функціонування внутрішнього ринку.

У рамках системи електронної податкової України мають бути реалізовані такі першочергові підсистеми: ПДВ і акцизний збір, пряме оподаткування і податки на страхові премії. Мають бути створені комунікаційні системи і системи обміну інформацією, передбачені європейською програмою eFiscalis. Однією з таких систем є система міжнародного інформаційного обміну про ПДВ, що забезпечує контроль звільнення або повернення ПДВ при постачаннях товарів усередині співтовариства. Створення такої системи є актуальним завданням для України.

Система “електронна митниця” призначена гарантувати високу якість митного контролю, полегшити експорт-імпорт товарів, забезпечити необхідний захист фінансових інтересів держави і безпеки громадян, спростити митне законодавство і його реалізацію, поліпшити управління і операційні результати митних контролів і стимулювати їх стандартизацію, підсилити кооперацію між митними адміністраціями і іншими органами влади в боротьбі з шахрайством.

Ефективне функціонування Митного Союзу, Єдиного Ринку і Єдиного економічного простору вимагає інтенсивної співпраці на міждержавному рівні між митними органами країн співдружності.

Електронна митниця України як складова частина ЄІП України повинні діяти на загальній з ЄС і СНД правовій основі і стандартах. Необхідно гарантувати сумісність її з існуючою системою ЄС з метою подальшого приєднання до угоди ЄС про митну кооперацію і взаємну допомогу в питаннях митниці. Сумісність повинна забезпечуватися і в середині держави – між митницею і іншими

державними органами, які мають безпосереднє відношення до руху товарів відповідно до податкового і екологічного законодавства. Забезпечити таку сумісність треба в рамках загальної системи електронного уряду за допомогою створення єдиного простору і єдиної точки доступу електронних операцій.

“Електронний земельний кадастр” – це система обліку кількості і якості земель, яка призначена для забезпечення державних органів влади, органів місцевої самоврядуності, підприємств, організацій, установ і громадян необхідними відомостями про природний, господарський стан і правовий режим земель з метою організації раціонального використання і охорони земель, регулювання земельних відносин, землеустрою, обґрунтування розмірів плати за землю.

Важливою частиною загальної системи управління державою є організація системи “електронного права”, що забезпечує ефективну взаємодію державних органів і громадян із судовою системою і юридичними організаціями, оперативний доступ до правової і судової інформації.

Складовою частиною інформаційної системи електронного права є система “електронний нотаріат”. Нотаріат має право використовувати електронні документи практично для всіх дій, які встановлюють правові стосунки. Завірені електронні документи забезпечують ефективне функціонування фінансового ринку, ринку коштовних паперів і інвестиційної діяльності в Україні.

Для повноцінного використання електронних документів у правовій сфері в Україні необхідно розробити і впровадити принципи і правила системи доказів і визнання електронних документів, які будуть аналогічні правилам світової спільноти. Це забезпечить можливість взаємного визнання документів в електронному вигляді в Україні і за її межами. Для вирішення цих завдань потрібна розробка гармонізованої правової бази Мін’юсту України, а також реорганізація інформаційних систем, які використовуються для обробки правової і нотаріальної інформації.

Усі програми, які проводяться в системі електронного права України, повинні розроблятися з урахуванням перспективного об’єднання різних правових інформаційних систем в єдину юридичну мережу Європи. Створення такої єдиної мережі визначене Амстердамською угодою 1996 р. і призначено для забезпечення ефективності зв’язків між державними і судовими органами країн ЄС. Подальшому розвитку угоди послужила Гаагська програма, прийнята ЄС у 2004 р., відповідно до якої ухвалено рішення об’єднання національних систем країн співдружності в цивільному і комерційному законодавстві до кінця 2011 р.

Одним з найважливіших елементів електронної демократії є електронне голосування як складова частина електронного уряду.

Ураховуючи рекомендації Венеціанській комісії ради Європи, система електронного голосування України повинна відповідати таким вимогам:

- електронне голосування може використовуватися лише за умови, що система є захищеною і надійною;
- система електронного голосування має бути прозорою, тобто надавати можливість перевірки її функціонування, зокрема система має бути відкритою з точки зору методів і рішень, які в ній застосовуються;

– виборці повинні мати можливість отримати підтвердження свого вибору і виправити його в разі помилки. При цьому не повинен порушуватися принцип таємниці голосування;

– для полегшення перерахунку голосів у разі конфліктної ситуації може передбачатися процедура розпечатування голосів у спеціальні бюлетені і їх подальше збереження у спеціальних контейнерах.

Розробка і впровадження електронного голосування повинні визначатися законодавчими основами, процедурними і технологічними стандартами, які використовуються у процесі голосування і забезпечують виконання положень Венеціанської комісії ради Європи і європейської конвенції про права людини.

У розвитку соціально-економічного життя України відіграють важливу роль єдині реєстри, до яких у першу чергу слід віднести єдині реєстри громадян і підприємств. Інформація, яка представлена в даних реєстрах, повинна мати юридичний статус і мати захист конфіденційності даних.

Для побудови єдиного інформаційного простору України необхідно мобілізувати бюджетні фінансові ресурси; збільшити зусилля по залученню великих приватних національних і іноземних інвестицій в ІКТ шляхом створення прозорого, стабільного, прогнозованого і сприятливого інвестиційного клімату; залучити банківський сектор України, шляхом вживання єдиних погоджених стандартів.

Інформаційна безпека має ключове значення для досягнення мети ЄП і є передумовою інформаційного суспільства.

Необхідно створити систему ефективної протидії проблемам і погрозам, які виникають у результаті вживання ІКТ з намірами, несумісними із завданнями міжнародної стабільності і безпеки, і можуть нашкодити цілісності інфраструктури і безпеки держави.

Для організації ефективної системи інформаційної безпеки в Україні необхідно встановити співпрацю з Європейським агентством мережевої та інформаційної безпеки з метою сприяння розвитку культури мережевої і інформаційної безпеки.

Особливою турботою розвитку ЄП є завдання захисту персональних даних. Розвиток ЄП не повинен сприяти прихованій інтеграції державних інформаційних баз даних і збільшенню обміну персональними даними міждержавними органами. Загальною доктриною має бути відмова від будь-якої взаємної передачі персональних даних. Розвиток ЄП не повинен наводити до зростання рівня контролю над громадянами. Ця проблема вимагає законодавчого рішення – необхідно встановити баланс між взаємним обміном даними і захистом користувачів відносно обробки їх персональних даних.

Література:

1. Про електронний цифровий підпис : Закон України від 22 травня 2003 р. № 852-IV. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>
2. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22 травня 2003 р. № 851-IV. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>
3. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки : Закон України, 2007. – № 12. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>
4. Бортко Г. Н. Национальные стратегии информационного общества:

преимущества и условия реализации в Украине / Г. Н. Бортко // Информационное общество. – 2004. – № 2. – С. 25–29.

5. Дюжев Д. В. Інформаційне суспільство: соціально-правові аспекти суспільного розвитку / Д. В. Дюжев // Наука. Релігія. Суспільство. – 2004. – № 1. – С. 116–122.

6. Клименко І. В. Технології електронного урядування / І. В. Клименко, К. О. Линьов. – К. : Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2006. – 192 с.

7. Окинавська хартія глобального інформаційного суспільства // Дипломатичний вісник. – 2000. – № 8. – С. 51–56.

8. Почепцов Г. Г. Інформаційна політика / Г. Г. Почепцов, С. А. Чукут. – К. : Знання, 2008. – 663 с.

9. Проценко П. П. Проблематика переходу до інформаційного суспільства / П. П. Проценко // Політичний менеджмент. – 2004. – № 6 (9). – С. 129–137.

10. Тоффлер Э. Метаморфозы власти / Э. Тоффлер. – М. : ООО “Издательство АСТ”, 2003 – 669 с.

11. Шаповал О. В. Розробка національних стратегій інформаційного розвитку – пріоритет сучасності / О. В. Шаповал // Нова парадигма, 2004. – Вип. 38. – С. 166–172.

Надійшла до редколегії 14.01.2010 р.